

ПРИЛОЗИ

Др Шербо РАСТОДЕР*

О ИСТОРИЈИ, ИСТОРИЈСКОЈ НАУЦИ, ОБЈЕКТИВНОСТИ У ИСТОРИЈИ

У својој еволуцији од историје приповијести (наративне историје) до савремене историје проблема (концептуализације историје) у основи је стално *хитјење за истином*, односно стално заклињање у начело објективности. Дакле, константна је тежња за истином, а не сама истина, која се појављује као идеал којем треба тежити. Зато истина није апсолутно, па чак ни доминантно обиљежје историографије. Отуда вјечита дилема: да ли је историја објективна (истинита), или се ради о накнадној интелектуалној конструкцији, гдје је објективно само оно што је било, док је прича о ономе што је било по природи ствари накнадна реконструкција подложна многим субјективним радњама, те је, у крајњем, резултат тих радњи нужно субјективан. Зато и треба вјеровати свима онима који су се у миленијумском трајању писања и причања о прошлом заклињали у истину, као што је више него јасно да сви нијесу говорили и писали истину. Подсјетимо се само Тацита (*Sine ira et studio*), па потом на многобројне тврдње у којима је изражавана ријешеност да се каже *џола истина* и тако све до култног исказа родоначелника критичке историографије Леополда фон Ранкеа (1795-1886), који је тврдио да треба (...*bloss zeigen, wie ist es eigentlich gewesen*) "... једноставно показати како је то уистину било". Данас су поједине модерне историјске школе увелико прихватиле релативност историографских судова, односно афирмисале схватање да је *свак историчар за себе* (Carl Becker) до Марка Блока, који није порицао субјективну природу историографских судова. На нивоу теоријских расправа питање објективности се најчешће своди на *свето њројство*, односно подразумејева се: а) да је свијет објективан, б) да се о њему може објективно знати и в) да се постигнуто знање може објективно износити. У аксиому да јесте оно што је било и да је оно што је било реалност некадашње стварности, садржано је увјерење да се она може спознати дефинисаним методом (примјеном стандардне технике

* Аутор је ванредни професор на Филозофском факултету у Никшићу.

истраживања) која је сама по себи претпоставка (а знамо да није) начела објективности. У вези са тим јавља се и додатна дилема. Наиме, ако је оно што је било реалност (објективност) некадашње стварности и ако постоји потреба да се она сазна, значи ли то истовремено да је свака садашњост савременицима непозната, односно да ћемо оно што се дешава данас сазнати тек сјутра?

Из свега наведеног се може закључити да је једина константа у субјективној интерпретацији некадашње стварности тежња *за истином*. Пут до ње је за историчара потпуно другачији него код других, јер се он са својом грађом углавном не суочава непосредно, већ је осуђен да свој предмет посматра кроз ријечи и дјела других, понекад физички удаљених неколико вјекова од њега. Зато је прича историчара емпиријска стварност, која се разликује од приче књижевника или сликара који пред собом имају пјесму или слику која их обавезује само по наслову, или физичара и хемичара чији је циљ да створе поновљивост кроз експеримент.

Из схватања историчара да свака истинита прича мора имати употребну вриједност родила се њихова највећа илузија да се примјерима некадашње стварности може чувати, или по потреби мијењати и обликовати *садашњост*. На тај се начин условљава поимање објективности у цјелокупној својој релативности.

На равни нашег искуства историчари су у релацијама поређења прошлост-садашњост-будућност ову другу најчешће промишљали као "*једину могућу будућност и пре прошлости*", како би то рекао Франсоа Фире. На тај начин су многи дозволили себи интелектуални луксуз да их не надживе продуковани апсолутни судови чију су објективност проблематизовали кругови изван историјске науке (то су најчешће били политички центри моћи), и то најчешће кроз покушаје промјене објективне стварности на којој је грађан пожељни идентитет некадашње стварности. У несхватању тога треба и тражити разлоге за опстајање илузије о апсолутној невиности еснафа историчара, који се најчешће представља као хомогени, безлични, колективитет сакривен у сјенци цивилизацијске експанзије историје као утемељеног знања. Посебно је то карактеристично за средине које свјесно развијају мит о супериорности историје (за нашу непобједивост можемо да захвалимо и необјективним историчарима), који још опстаје у времену када је историја претворена у науку, јер је историјска наука тек дио историографије, односно писања о прошлом. Још из XIX вијека је позната појава да су старозавјетне легенде устукнуле пред налетом државе нације у императиву да се историјска свијест слије у бујицу колективне свијести (солитарности), на путу ка стварању монолитне заједнице на основама нормираних вриједности (поучних примјера). Тако је историја постала *кћи свога времена и ојасан производ хемије ума*, којим је могуће доказати све а не показати ништа, како би то рекао Пол Валери.

Истраживање прошлости (као претходног ступња садашњости) у друштвима изразите кризе идентитета, односно у нестабилним друштвима, неминовно проузрокује појаву честих промјена "опхођења" са историјом. То по правилу значи да се увијек изнова поставља потреба за

провјером постојећих наводних "*истинитих прича*". Зато те *провјере* и нијесу дио логичног и континуираног процеса произашлог из саме потребе за унапређењем и развојем историјске науке, већ најчешће *налоџ* написан изван науке у сталном трагању идентитета садашњости у *некадашњој стварности*. На тај се начин историјска наука удаљује од савремених обилежја у којима све више губи линеарну визију и одређен, имплицитан смисао. У савременој историјској науци је *све што је било историјско*. Таква тематска дисперзивност омогућава стварање кохерентних прича са различитим садржајима, које се у крајњем сједињују у тежњи за објективним приказивањем *некадашње стварности*.

Код нас је најчешће схватање историје негдје између *хобија* и *занајћа* условило и општу понесеност занесењака да је *истинито* све оно што је саображено са *чињеницама*, и да је *истина* доступна и на дохвату руке, те је само треба претворити у кохерентну причу. Проблем настаје због тога што се поставља питање: да ли постоји *чињеница* на равни уопштавања, одбира и вриједносног суда. Франсоа Фире с правом упозорава да су једина *правила занајћа* *правила процедуре*, али она одређују *само занајћ*, а не и науку, те да је *једно усјановити истиниту чињеницу у њеној сложености, а сасвим друго открити закон који ујавља њеном појавом или њеним постојањем*.

Пођемо ли од логичне претпоставке да *чињенице* постоје и да их само треба открити и учинити дијелом општег знања, потврђујемо мишљење да су оне реалност која постоји независно од наше жеље за њиховом спознајом. Међутим, поставља се и питање смисла *чињеница* некадашње стварности које су настајале у непрекидном ходу времена. Односно, поставља се логично питање: које су то размјере *некадашње стварности* које је немогуће и које никада нећемо сазнати. Према томе, и основна дилема је у томе: Шта је историја - *случајно, одабрано или досјупно знање*? Иако је могуће одговорити да историјска наука може бити све то, није ли онда сваки одбир сам по себи субјективно виђење некадашње стварности, односно ради ли се онда о *експертизи о историји* (могуће, субјективно сазнање о оном што је било), а не о *историји* (оно што је било)?

Основна претпоставка могућности сазнања прошлости је постојање посредника до ње (историјских извора). Тамо гдје нема извора, нема ни приче о прошлости која се може провјерити, што значи да је она објективна и саображена са *чињеницама*. Тамо гдје нема извора, нема ни приче о прошлости, што не значи да она није постојала. Њено постојање не зависи од нас. Дакле, за нас постоји само она прошлост која је садржана у изворима, али они сами по себи нијесу историја. Дакле, извор је нечија туђа прича коју тежимо сазнати и од ње створити неку нову причу, која се може провјерити. Најчешће је то немогуће урадити попут Самјуела Елиота Морисона, који је доказујући тачност Колумбовог бродског дневника пловио од Шпаније до Западне Индије, па све до појединих учених занесењака који су у једној врсти историјских лабораторија покушавали да изрежирају неке чувене битке, односно изврше њихове вјерне реконструкције.

Поставља се питање: Који то сегмент људске прошлости ми саз-

најемо? Наравно, онај који је сачуван у изворима. А шта је у њима највише сачувано? Патологија живота. Зашто? Зато што човјек по природи ствари најмање трагова оставља о лијепим странама свог живота (љубави, срећи, разоноди, свакодневном животу). Зато ћете о томе ријетко гдје прочитати у историјским књигама. Човјек највише трагова оставља о деструктивној природи свог живљења, или о некој врсти животног конфликта (суђења, спорови, ратови, катастрофе, мржња, завист, љубомора), те се отуда свака прича о прошлом по правилу исказује као неки облик људске патологије, или као *историја моћи*, односно стална борба за и са њом. Отуда и ријечи Карла Попера: "Историја политичких моћи уздигнута је на ниво историје свијета. Тешко да је она боља од историје проневјере, разбојништва или тровања... Историја политичке моћи није ништа друго него историја међународног злочина и масовног убиства". Ако су наведене ријечи блиске истини, поставља се питање: откуда људска потреба за сталним подсећањем на мрачну страну своје природе. Мислим да је одговор могуће наћи у нашој илузији и тежњи да будемо бољи од својих претходника. И да нам њихова искуства и подсећања на њихова (не)дјела служе за наук у тежњи да се поједини примјери слиједу, а оно што није за примјер да се не понови. Да то баш није тако, најбољи је доказ вијек који је на измаку. Никада човјек није био свјеснији сопствене прошлости, него што је то био у овом вијеку. Никада човјек није био свјеснији сопствене деструктивне нарави него што је био свјестан у овом вијеку. Па ипак, потпуно су у праву они који овај вијек називају *стиољењем злих* (Андреј Митровић), или вијеком *екстريمизма* (Ерих Хобсбам), тако да је с разлогом главна крилатица на крају овога вијека постала - *Преживјетии дрући миленијум*. Јер, само су у овом вијеку била могућа два свјетска рата, концентрациони логори смрти, тоталитарна друштва позната по застрашујућим могућностима уништења. Само је човјек овога вијека био способан да створи реалне претпоставке чак и самоуништења. Према неким прорачунима швајцарских научника, у свим досадашњим ратовима на овој планети је убијено преко 3 милијарде и 640 милиона људи. Уз то, нигдје више људских костију није посијано него у Европи, колијевци људске цивилизације. Ако бисмо се позвали на Сартра који је тврдио "*да ако њреба да умремо насилном смрћу, наии живоић унаиријед нема никакав смисао - иће да смрћи није њројекаић истиинске слободе*", дошли бисмо до наизглед парадоксалног закључка да је човјек овога вијека био *најнеслободнији у својој историји*. И да је његова прича о потреби за *ѡричањем о злу, садржана у жељи да се зло не ѡнови*, у ствари била једна врста пропаганде зла. Како живот обично није саздан од жеља, већ од дјела сваког појединца (Паоло Куељо), то је човјек двадесетог вијека постао препознатљив по *злочину* и односу према њему. Колико је онда у праву Агнеш Хелер која оптужује историју за исти злочин у XX вијеку за какав су просвјетитељи оптуживали религију два вијека раније?

Дакле, читава ова прича има свој смисао ако се докаже да људска историја није прије свега историја злочина, или рационализација рата, и да је човјек XX вијека постао свјестан деструктивне стране своје нарави.

Прије него покушамо одговорити на ово питање, покушаћемо да одгонетнемо: шта је то злочин у историји и шта је суштина њеног причања о злу. Прво ћемо уочити да *историју не занима сваки злочин*, већ њу занима само организовани злочин. Познати чешки интелектуалац Карел Косик је написао: "*Ко убије из личних мотива на своју руку и приватни ризик, убица је. Ко убије по вишем овлашћењу и у интересу друштва 'није убица'*". Сличну тврдњу у огољенијој форми изрекао је и Филип Младеновић: "*Кад убијеш своју жену и дјецу ти си умно поремећен. Кад убијеш шућу жену и дјецу ти си патриошта. Сваки облик лудила има свој прецизан наслов*". Подсјетимо се и тога да је недавно један предсједник, једног, за претпоставити је, интелектуалног и филантропског еснафа, на питање о једном савременом злочинцу, мртав-хладан устврдио да је он био уз свој народ. Као да је Хитлер био уз Папуанце, а не уз Њемце, које је желио, сходно својој помућеној визији, да *усрећи* спаљујући животе других. Проблем злочина у историји се тако исказује и као проблем њеног вриједносног суда. По правилу злочин није *наш*, он је негдје изван нас, он није дио нашег наслеђа.

Ако погледамо карту злочина на југословенском простору, уочићемо да нема народа који нема своје "јаме". И то оне у које су бацали и били убацивани. Али од њих је направљена метафора за зло "оних других", која је прерасла у праву некрофилију. И то до мазохизма, по којем изгледа: што је јама пунија *нашим* лешевима, то смо ми невинији у пуњењу јама *њиховим* лешевима. Проблем организованог злочина и вриједносног суда о њему је по правилу у томе што је злочин тешко индивидуализовати, а да у подтексту не остане нека колективна кривица у виду подршке, жеље, одобравања до несупротстављања.

У сваком злочину је садржана идеја неког *вишег* циља који злочинце у вријеме злочина наводи на помисао да ће њихова "кривица" бити амнестирана и да је њихов злочин оправдан. Злочинац никада не прави злочин са свијешћу о њему као радњи недостојној људске врсте. Он никада вјероватно при прављењу злочина не размишља о затвору, него о медаљи. Накнадно лицитирање око броја жртава, до парадокса у којем цифре често одређују смисао злочина, веома често се исказује као лицемјерство у којем сјећање на жртве постаје потреба живих, а не израз поштовања према невиним пострадалима. У том контексту се прича о злу веома често исказује као пропаганда зла и позив на ратну мобилизацију. Тако се ствара представа о историјском кругу зла, којем историчари, и не само они, по правилу дају свој накнадни и "научни" смисао. А он се огледа у томе да данас нема народа који не учи да није имао *главну грешност*. Једни зато што су стално били слободни, други зато што су све вријеме мислили на слободу.